VORBIREA DIRECTĂ ÎN TEXTE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

MARGARETA MANU MAGDA
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al.Rosetti" al Academiei Române, Bucureşti

1. Preliminarii

1.1. Lucrarea se ocupă de indicii gramaticali ai *discursului raportat* (*DR*) numit *vorbire directă* (*VD*), discurs care prezintă trăsături pragmalingvistice similare cu cele ale enunțurilor dialogului real (ale discursului direct – *DD*), în texte românești din secolul al XVI-lea[1]. Concret, vom prezenta unele aspecte privind *relațiile sintactice* existente între elementele constitutive ale diverselor ocurențe de vorbire directă, identificate în materialul investigat. Cercetarea urmărește să studieze sintaxa discursului direct din *perspectivă enunțiativă.*

1.2. Menționăm faptul că, în paginile de față, se pleacă de la următoarele premise generale:

– indicii gramaticali ai discursului raportat[2] nu sunt universali, ci urmează, adesea, coordonatele de variație lingvistică cunoscute (diatopică, diastratică, diafazică) și, în consecință, pot fi diferiți de la o limbă la alta și chiar de la o epocă la alta;

– modul în care raportorul evaluează enunţul citat, pentru a-l integra, generează diferite modalități de raportarea a vorbirii;

– o importanță deosebită, în acest sens, o prezintă coordonatele textului analizat.

2. Aspecte teoretice şi metodologice

2.1. *Vorbirea directă* (VD), ca formă a discursului raportat, prezintă, cel mai adesea, două secvențe textuale atribuite la două surse de predicaţie distincte: una reproduce cuvintele sau gândurile unui locutor originar, a doua asigură inserția acestor cuvinte în masa narativă. Astfel, discursul raportat se definește ca punere în relație a doi enunțiatori și a situațiilor lor de enunțare. Relaţiile dintre cei doi enunțiatori sunt variabile şi se analizează prin confruntarea

[1] Vezi, în acest sens *Surse*; majoritatea exemplelor au fost extrase din CC_2, acest material ilustrând cel mai bine fenomenul investigat. Menționăm faptul că, în prezentarea materialului lingvistic analizat, am păstrat forma exactă din documentul din care acest material a fost preluat.

[2] Reamintim faptul că, în mod prototipic, *discursul raportat* (*DR*) este discursul care redă (reproduce), într-o manieră exactă sau aproximativă, enunțuri exprimate – oral/scris – (sau gândite) de un locutor în alt moment al vorbirii decât cel prezent; sistemul de reproducere a vorbirii este compus din *discursul citant* (*dialog cadru = DD* – exterior structurii investigate) – și *discursul citat* (*dialog evocat, raportat = DR propriu–zis*), *dependent semantic* de cel dintâi, printr-un *cuvânt de declaraţie* (vezi DŞL: 498); formele fundamentale de discurs raportat sunt: *vorbirea directă* (*VD*) și *vorbirea indirectă* (*VI*), cărora li se adaugă forme mixte: *stilul indirect liber* (*SIR*) (lit.), *vorbirea directă legată* (*VDL*) (pop.).

BDD-V2352 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

dintre mărcile enunțiative – sau *subjectivemes*[1] – datorate primului enunțiator şi cele atribuite celui de al doilea[2].

Granița dintre aceste două fragmente discursive reflectă *un spațiu enunțiativ* care se materializează în *diverse moduri*.

2.2. Modalitățile, selecționate de autorii enunțurilor pentru a construi o instanță/ocurență a vorbirii directe, influențează structura sintactică a discursului direct la următoarele nivele:

– al constrângerilor pragmatico-semantice impuse de cotextul care încadrează ocurența unui discurs direct dat;

– al compoziției segmentului introductor al vorbirii raportate (cuvinte raportate vs gânduri raportate);

– al ordinii termenilor din cadrul segmentului care contextualizează elementul care anunță discursul direct;

– al semnelor de punctuație care marchează granița între aceste două discursuri (unde este cazul).

3. Relațiile sintactice existente între elementele constitutive ale diverselor ocurențe de vorbire directă (VD) în texte românești din secolul al XVI-lea

Diferitele ocurențe textuale concrete ale discursului raportat indică faptul că există forme prototipice de realizare și variante ale acestora (forme hibride, intermediare). În acest sens, vorbirea directă și vorbirea indirectă nu sunt categorii care prezintă granițe ferme între ele. Caracteristicile definitorii ale acestora nu sunt condiții necesare și suficiente, ci sunt prezentate ca valori scalare. Acumularea acestor valori creează reprezentanți tipici ai fenomenului.

Discursul raportat poate fi descompus în *trăsături enunțiative, morfosintactice* și *textuale*, a căror prezență și combinație conduc la creearea unor forme care oscilează între reprezentări ale vorbirii directe sau ale vorbirii indirecte.

În continuare, ne vom concetra atenția asupra modului de integrare a formelor de vorbire directă în texte românești vechi de diferite facturi; vom prezenta relația dintre enunțul citant și enunțul citat și limitele (frontiere lexicale/grafice) ale acestor componente ale discursului raportat în relație cu sintaxa generală a enunțului (poziția segmentului introductor) și sintaxa internă a enunțului citant (ordinea cuvintelor: SV/VS).

3.1. *Constrângeri semantico-pragmatice impuse de cotextul care încadrează ocurența de VD*

3.1.1. Corpusul nostru este compus din *texte scrise*: A. *literare*[3] (*liturgice, traduse* și *originale*/*laice, originale* și *traduse*); B. *neliterare* (*originale* și *traduse*).

Textele sunt încadrabile în anumite *tipare retorice*, care diferă de la o specie a genului la alta. În raport cu acest factor de variabilitate, diferă și numărul de ocurențe și structura sintactică a vorbirii directe, identificate în respectivele documente.

---

[1] În terminologia lui Kerbrat-Orecchioni 2002.

[2] Rabatel (2004: 8) utilizează termenul de *inscription énonciative* pentru a desemna fenomenul gradual care „ne se limite pas aux marqueurs personnels et spatio-temporels, mais [qui] intègre toute forme de référence dont l'interprétation n'est plus opérée en fonction des données situationnelles".

[3] Utilizăm termenul „literar" cu sensul din Gheție și Mareș 2001: 72 „... *texte literare*, adică acele scrieri prin intermediul cărora se realizează un act de cultură".

BDD-V2352 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

În toate tipurile de *texte literare* sunt inserate fragmente de vorbire directă, structura acestora fiind diferită în funcție de relațiile interactive existente între enunțiatori:

– *scrierile canonice de lectură bisericească* (*Psaltirile, Palia, Tetraevanghelele, Apostolele*) cuprind două instanțe intratextuale: *apostolul raportor* și *personajele biblice citate prin vorbire directă* (*divinitatea, apostolii, credincioșii*);

– *scrierile canonice de cult* (*Liturghierul, Molitvenicul, Octoihul, Cartea de cântece, rugăciunile*) cuprind două serii de instanţe discursive: pe de o parte, există credinciosul, cititorul empiric, care se roagă unei entităţi transcendente, Dumnezeu, Sfînta Fecioară sau Sfinţii. Pe de altă parte, acestor instanţe extratextuale le corespund instanţele intratextuale desemnate pronominal prin persoanele întâi („eu, păcătosul") şi a doua („Tu, Doamne", „Tu, Preacurată Maică", „Tu, Sfântă Paraschiva");[1]

– *texte liturgice originale de exegeză și edificare morală, de drept ecleziastic* (*literatura omiletică și polemică*), cu un vădit caracter explicativ și argumentativ, cuprind două serii de instanțe discursive: una extratextuală, reprezentată de predicatorul care se adresează credincioșilor în mod direct, și una intratextuală, constând din inserții ale unor citate din Cărțile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (învățături) (v. Coresi, *Tâlcul evangheliilor,* în CLRV, sau Coresi, *Evanghelie cu învățătură*/CC_2);

– *textele laice literare originale* (Cărțile populare, v. *Floarea darurilor,* în CLRV), puternic influențate de cele religioase, inserează foarte frecvent vorbire directă, apropiindu-se, prin structura respectivelor inserții, și de vorbirea populară.

Textele neliterare (v. DÎ) nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct, cu excepția a două cazuri (dintre care, al doilea este un citat din Sfânta Scriptură):

(1) *...voi aveţi cuvânt a-i darea răspunsu de* ***veţ zice: „Adevăr, făcut-am tocmeală, ce DOMNeata ai trimes credincios măriii tale de credinţă şi cu această poruncă şi făgăduială a împărăţiii tale"*** (DÎ, Scrisoare XXXI *Transilvania, 26 ianuarie 1600: 21)

(2) ***Că zice svânta scriptură:*** *Blaže(n) mu(ž), adecă* ***„Ferice de bărbatul ce nu mearge spre sfatul necuraţilor şi pre calea păcătoşilor nu [stă] şi spre scaunele pierzătorilor nu şeade...."*** (DÎ, Însemnare LIX **Galaţi, 1570–1571: 39).

3.2. *Compoziția segmentului introductiv al vorbirii raportate (cuvinte raportate vs gânduri raportate)*

Ne vom concentra atenția, în continuare, asupra secvențelor introductive[2], pentru că acestea reprezintă punctele strategice de întâlnire ale vocilor enunțiatoare. Secvențele discursive în discuție au ca funcție introducerea discursului secund. Termenul *introductiv* se referă la funcția de integrare textuală și nu la poziția sintactică pe care acestea o ocupă.

În limba română standard, discursul secund poate fi introdus de către *un verb, un substantiv, un enunț eliptic* sau *un element nonverbal*[3].

Din inventarul de elemente introductive ale vorbirii directe, cunoscute pentru limba română, textele vechi selecționează un număr relativ redus de forme.

---

[1] Pentru tratarea acestei probleme, cf. Moisuc 2009.

[2] Numite în fr. « discours introducteur », « séquence introductrice », în germ. « Redeeinleitung », « Redekennzeichnung » sau « Redeankündigung ».

[3] Circumstanţele enunţării sunt redate, în stilul colocvial şi popular, prin mijloace specifice discursului oral (în funcţie de tipul de raport care se urmăreşte a fi relevat): utilizarea de *repetiţii, coordonarea alternativă, deictice textuale* (*adverbe deictice, conectori interfrastici, interjecţii*).

BDD-V2352 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

În ciuda faptului că, din punct de vedere semantic, discursul direct poate fi asimilat cu o componentă a frazei, el prezintă o „ruptură sintactică” (se știe că, în limba română, vorbirea directă este tratată ca o componentă independentă din punctul de vedere al subordonării sintactice) datorată „eterogenității compoziționale”[1] (cumulează enunțuri incomplete, exclamații, onomatopee, enunțuri agramaticale sau chiar enunțuri într-o limbă străină).

Analiza diverselor tipuri de texte, investigate de noi, relevă următoarele:

3.2.1. Formula introductivă dominantă este cea prototipică, concretizată, în esență, prin verbele dicendi *a zice*, cu varianta veche și dialectală *a grăi.*

Verbele introductive aparțin discursului citant inițiat de primul enunțiator, care, în funcție de selecția operată, își poate grada intervenția. În acest sens, alegerea verbelor cu sens neutral (care, față de orice alt verb introductiv, semnalează numai actul locuționar, fără să-l caracterizeze) pare să reducă subiectivitatea respectivului enunțiator și, în consecință, să limiteze imixtiunea acestuia în discursul raportat:

(3) *Ei **ziseră** lui: „Dă noao, unul de-a dereapta ta, şi unul de-a stânga ta să şedem întru slava ta!” E Isus **zise** lor: „Nu ştiţi ce ceareţi voi.” [...] Ei **ziseră** lui: „Putea-văm!”. Isus **zise** lor: „Păharul amu ce eu am a bea, bea-l-veţi, şi cu botejunea ce eu m-am botezat, botezatu-v-aţi”* (CC_2: 88).

Tiparul introductiv al vorbirii directe, care utilizează verbele canonice ca pe niște *simple mărci*, este atât de răspândit în textele religioase de lectură bisericească și cult, încât acestea sunt foarte frecvent dublate de *forme tautologice*, menite să nuanțeze poziția locutorului în raport cu faptele relatate, specificând natura discursului:

(4) *Ucenicii lui **întrebară** el, usebi, **grăind**: „Căce noi nu putum goni el?” Şi **zise** lor:„Aceasta rudă cu nemică nu poate ieşi, numai cu rugăciunea şi cu postul”* (CC_2: 83)

(5) *El **răspunse**, **zise**: „Părinte, **iată** câţi ani lucrai ţie şi nemică zisa ta călcai şi mie nece dinioară-mi dedeşi un ied de cu soţii miei să mă veselesc; **e** când fiiul tău acesta de la curvie vine, junghiaşi lui viţelul hrănit”* (CC_2: 356).

Dintre verbele declarative primare, care adugă un sens suplimentar sensului „dicendi”, singurul utilizat cu frecvență relativ mare în textele religioase este *a striga* (de exemplu, acesta apare în *Evanghelia pentru învățătură* de 97 de ori):

(6) *Şi **strigă** cu glas mare **şi zise**: „Blagoslovită tu întru muieri, şi blagoslovit plodul maţelor tale!”* (CC_2: 550)

(7) *Și atunce **va striga** către ei: „Veniţi, blagosloviţii de PARINTEle mieu, de moşteniţi ce e gătit voao împărăţie, den începutul lumiei”* (CC_2: 31)

(8) *Și ieşiră în timpinatul lui, şi **striga**: „Osana, blagaslovit, vine în numele DOMnului, împăratul izraililor!”* (CC_2: 107).

Numărul formelor verbale introductive, care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunțului citat, sunt rare:

[1] Pentru tratarea problemei *eterogenității lingvistice*, cf. Authier-Revuz 1982 și 1995.

BDD-V2352 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

(9) (a) *Şi* ***jură*** *ei: „Ce veri ceare, da-ţ-voiu, şi de jumătate de împărăţiia mea”* (CC_2: 606)
(b) *De aceasta şi evanghelist Ioan* ***mărturiseaşte*** *grăind că „leagea lu Moisi dată fu, iară dulceaţa şi adevărul Isus HRISTos fu”.* (CC_2: II)
(c) *E fariseiul sta aşa, întru elu şi* ***se ruga***: *„DOAMne, laudă Ţie dau, că nu sântu ca alalţi oameni, răpitori, nederepţi, curvari sau ca cest mitari”* (CC_2: 1).

3.1.2. În anumite situații, organizarea secvențelor introductive ale vorbirii directe și registrele sociolingvistice pe care acestea le reprezintă reflectă ierarhia dintre enunțiatori. Este cazul *scrierilor canonice de cult* (*Liturghierul, Molitvenicul, Octoihul, Cartea de cântece, rugăciunile*), care, având funcția de a prezenta „rânduiala slujbelor la vecernie, utrenie și la cele trei liturghii ortodoxe, precum și rânduiala împărtășirii și a formulelor otpusturilor de peste an, rugăciuni pentru diferite trebuințe din viața omului și sinaxarul (calendarul)” (Stoian 1994, s.v.), se bazează pe elemente pragmatice constitutive *de tip directiv*. La nivel gramatical, fenomenul este reprezentat de utilizarea, cu mare frecvență, a *conjunctivului hortativ*:

(10) *... sfânta întru eluș* ***să se roage****: „Doamne, curățește-mă, greșitul.”* ***Să grăiască*** *către popa: „Ia, despuietoare”. Și popa să ia aerul să-l puie în cel umăr stâng al diaconului,* ***grăiască****: „Rădicați mâinile voastre în sfinție și blagosloviți Domnul” ... Diaconul să plece capul său, către popa* ***grăiască*****:** *„Duhul sfânt veni-va spre tine și tăria susului umbri-te-va.” Și iară diaconul/****grăiască****/către popa: „Pomenește-mă, despuietoare sfinte. „Și popa* ***să zică****: „Pomenească-te Domnul Dumnezeu în părăția Lui”* (*Liturghier*, Brașov 1570, în CLRV: 98–99).

3.1.3. Un alt procedeu de organizare a enunțurilor introductive ale vorbirii directe, utilizat în *scrierile canonice de cult*, despre care vorbeam mai sus, este acela în care respectivul segment conține *expresii citante eliptice* (în care sensul declarativ este transferat altor părți de vorbire decât verbe: de exemplu, *substantive*).

În unele texte din această categorie este observată tendința de *marcare abruptă* a rupturii enunțiative dintre discursul citant și cel citat; joncțiunea dintre subiectul care narează și subiectul citat poate fi asigurată de o declarație în incizie, de tip *didascalia* (mijloc utilizat în reprezentarea dramatică a enunțurilor), a cărei semnificație enunțiativă nu este asimilabilă cu o poziție subiectivă a naratorului:

(11) ***Întrebare****: Creştin eşti?* ***Răspuns****: Creştin.* ***Întrebare****: Care e omul creştin?* ***Răspuns****: Omul creştin iaste acela om cine creade iertăciunea păcatelor de la Tatăl Sfânt Dumnezeu...* (*Întrebare Creştinească*, Braşov 1560, în CLRV: 72–73).

3.1.4. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o sintaxă a elementelor introductive ale vorbirii directe mult mai complexă decât textele enumerate anterior, bazată pe variația componentelor și pe aglomerarea lor în context, în poziţii de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă.*

Literatura omiletică și *polemică* utilizează o serie de *modalități specifice de distanțare și/sau de identificare* a enunțiatorului în raport cu discursul citat, modalități care îl aduc în prim-plan pe vorbitorul originar şi subliniază valenţele subiective ale acestuia.

Forma de prezentare a textelor o constituie *predica expozitorie* (sau, *expoziția Scripturii*)[1]. Prin acest fel de predicare, se urmărește expunerea sensului originar al textului biblic, aflat în mintea autorului sub inspirația Duhului Sfânt. Acest fapt îl califică pe predicator să declare: „*Aşa* vorbeşte Domnul!”.

[1] Pentru tratarea acestei probleme, cf. *Pildele lui Isus* – AllAboutJesusChrist.org www.allaboutjesuschrist.org/romanian/pildele-lui-isus.htm

BDD-V2352 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

Cea mai simplă dintre modalitățile, la care ne referim, este utilizarea, alături de verbul de declarație, a elementului introductiv adverbial *astfel/așa.* Acest element furnizează imaginea enunțiatorului-sursă, reducându-i intervenția la conținutul propozițional, prin opacizarea caracteristicilor situației de comunicare. În limba română, *astfel/așa* (spre deosebire de germanul *so* care, în mod prototipic, apare intercalat sau postpus enunțului citat[1]) apare doar în poziție de *antepunere cataforică* față de enunțul citat:

(12) ***aşa – grăiia*** *lu HRISTos: „Milosârd eşti tu, DOAMne, n-are a fi ţie aceasta”* (CC_2: 64)
(13) *Că* ***aşa zice HRISTos****: „Cine va vrea, să vie după mine!”* (CC_2: 2); *De Pătru şi de Iacov şi de Ioan* ***grăiaşte aşa****:* ***că*** *„n-au a muri",* ***zice****, „până voiu arăta lor preaobrajeniia, ca să vază cu ce slavă voiu să viiu la a dooa venire”* (CC_2: 65)
(14) *Şi şi Ieremiia* ***iară grăiaşte aşa***: *„O vai de voi, păstorilor, carii pierdeţi şi risipiţi oile turmei meale!”* (CC_2: 544)
(15) *Iară ca să nu aibă a le se părea că ca un om aşa ştiia, pentru aceaia* ***grăiia aşa***: *„Că mă ştie PARINTEle şi eu ştiu pre PARINTEle”* (CC_2: 547).

După cum este firesc, textele în discuție, având un puternic caracter informativ, înregistrează numeroase *evidențiale citaționale*: (ex. *cum zice*, de 22 de ori în CC_2):

(16) *Şi moartea încă să nu o socoteşti, nici să te nădăjduieşti ceştii lumi, ce,* ***cum zice apostolul****, „să fim morţi păcatului şi să fim vii lu HRISTos”* (CC_2: 67)
(17) *Şi toate gândurile nedereapte de la inemă să le lepădăm,* ***cum zice HRISTos****: „Să spălăm sticla şi blidul den lăuntru întâi” (****ce se zice****, de toate necurăţiile întâi den lăuntru să ne curăţim)* (CC_2: 117)
(18) *Şi cineş cu tăriia trupului să ne închipuim,* ***cum zice****: „Să se leapede de sineş, şi să ia crucea şi pre urma mea să meargă!”* (CC_2: 66)
(19) *Şi aşa iaste* ***cum şi înseş evangheliei cuvinte arată astăzi grăind aşa****: (...)* (CC_2: 503)
(20) *Că întru minte-ş vine cel fecior curvariu, întoarse-se,* ***după cum e grăit****: „Întoarce-te, sufletul mieu, întru răpausul tău!” (că rapausul sufletului viaţa şi spăsenie iaste)* (CC_2: 19)
(21) ***Cum zice şi David****: "DuMnezeu sparge sfeaturile limbilor şi leapădă cugetele oamenilor". Şi* ***iară zice****: „Făcut-ai tu unul inimile lor!" Alt proroc zice: „Tu ştii inimile singur” Şi* ***iară zice****: „Omul caută în faţă, DuMnezeu într-înimă”.* ***Şi iară zice David proroc****: „...”* (CC_2: 58)
(22) *Nu aşteptă să ia cuvintele de ispovedanie lui, ce feace* ***după cuvântul ce grăise, că*** *„mai nainte”, zice, „de ce mă veri chema, zic: Adecă, eu”* (CC_2: 20)
(23) *Apostol Iacov,* ***întru a săborului a sa carte****,* ***aşa grăiaşte****,* ***că*** *„cum iaste trupul fără suflet mort, aşa şi credinţa fără de lucru moartă iaste”* (CC_2: IV)
(24) ***cum iaste scris că*** *„cine va semănă cu lacrămi, cu veselie secera-va”* (CC_2: 77).

Prin utilizarea *condiționalului*, ca mod verbal de raportare (foarte rar), subiectivitatea se manifestă ca refuz al raportorului de a-și asuma în vreun fel cuvintele raportate:

(25) ***Că*** *de nu* ***se vrea fi făgăduitu-se*** *DOMnul,* ***că vrea fi zis că***: *„te du, că e vindecat feciorul tău”, n-am fi ştiut credinţa sutaşului* (CC_2: 248).

[1] Vezi, în acest sens, Pernot 2007: 130.

BDD-V2352 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

Un caz special de vorbire directă îl reprezintă formele de *discurs* introduse prin *conectori transfrastici* (incluzând cuvinte sau grupuri de cuvinte, eterogene ca încadrare gramaticală, în general *neintegrate sintactic şi semantic*, dar *integrate discursiv*) care participă la adecvarea globală a enunţului, având funcţia de *structurare a interacţiunii*. De exemplu: *că, şi, şi iară* (în construcţii eliptice):

(26) ***Că** „ceareţi amu”, **zice,** „şi nu veţi priimi, derep ce că rău ceareţi”. **Şi iară**: „Ceareţi şi da-se-va voao; căutaţi, şi veţi afla; bateţi, şi deşchide-se-va voao”* (CC_2: 246)

(27) ***Că** pentru credinţă strămoşu-nostru, patriarhul Avraam, dereptă-se, **cumu se grăiaşte că**: „Crezu Avraam lu DuMnezeu şi se socoti lui în dereptate”* (CC_2: 245)

(28) ***Iară** către dumnezeiasca şi a sufleteştiei cu leane şi fără de grije întorcu-se, neascultând apostolul ce **grăiaşte, unde zice că**:„tot curvariul sau necuratul sau camatnicul nu vor avea parte împărăţiia ceriului". „**Că** strânge-vor", **zice**, „sufletul tău", derep ce amu că sufletele păcătoşilor îngerii ceia iuţii şi înfricoşaţii cu arme ascuţite scotu-le”* (CC_2: 451)

(29) *Derept aceaia amu **într-acela chip zise că** „cum Moisi şarpele rădică” **şi alalte*** (CC_2: 519)

(30) ***Că** necurat amu, **zice**, „iaste înaintea lu DuMnezeu tot măreţul cu inima”* (CC_2: 3)

(31) ***Cum şi apostol Pavel**, la începutul cărţiei lui către ovreai, **scrie**: „Cu multă cinste şi în multe chipuri celora de demult părinţilor grăit-au pre proroci, [...]". **De aceasta şi evanghelist Ioan mărturiseaşte grăind că** „leagea lu Moisi dată fu, iară dulceaţa şi adevărul Isus HRISTos fu”* (CC_2: II)

(32) *Şi nu te leni de a ta spăsenie, **că scris iaste**: „Veniţi carei v-aţi însetoşat la această apă limpede şi spăsitoare, şi împleţi şi beaţi de vă veseliţi, şi de nevoia seateei voastre stâmpăraţi-vă! **Că** „cine va bea dentru această apă învăţăturiei de suflet n-are a se însetoşa în veaci, ce râuri den inima lui cură-vor ape vii!”* (CC_2: VI).

3.3. *Poziția elementului de declarație în cadrul enunțului introductiv al VD*

Poziția sintactică a elementului de declarație, în cadrul enunțului introductiv al vorbirii directe, este condiționată de situația de discurs (implicând atât contextul extralingvistic, cât și pe cel intralingvistic).

Limba română standard înregistrează cuvintele de declaraţie şi substitutele lor *înaintea, în interiorul cuvintelor reproduse* (*intercalate, incidente*) sau *după cuvintele reproduse.*

Textele vechi consultate preferă net tiparul cu elementul introductor al vorbirii directe în *poziție inițială*. În *scrierile canonice de cult* nu am înregistrat alte forme.

Situația este oarecum diferită în *literatura omiletică și polemică*, categorie care prezintă o sintaxă mai complicată, justificată de traseele argumentative ale discursului și unde se înregistrează și elemente introductive *în poziție incidentă sau postpusă* vorbirii directe. Exemplele de acest tip sunt, totuși, puțin numeroase:

(34) *Că, „de aceaia vor cunoaşte", **zice**, „că ai miei ucenici sânteţi, de veţi avea dragoste unul către alalt”* (CC_2: 33)

(35) *Că „cunoscui”, **zice**, „ale saleş şi cunoscut sânt de ale mealeş”, **după cuvinte ce le-au grăit**, că cunoaşte DOMnul carei sânt ai lui şi nu împinge oamenii săi ceia ce-i preaştie* (CC_2: 546)

(36) *Iară „unul adeverit DuMnezeu”, **zic**, PARINTEle **grăiaşte*** (CC_2: 202)

(37) *Aducându-ş ei aminte **de cuvântul lu Moisi**, **unde zice**: „Cine va grăi hulă spre DuMnezeu, să-l omoară!” **scrie*** (CC_2: 58).

BDD-V2352 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

Ordinea cuvintelor în aceste ultime cazuri este, în loc de SV, VS. De asemenea, nu putem să nu menționăm situația, înregistrată în toate textele vechi, dar în special în cărțile populare, cu un limbaj mai apropiat de comunicarea orală, aceea a repetării alternative, foarte frecvente a formei introductive canonice *zise*:

(38) *Aristotel **zise**: „Cine iubește pre adevărul, adevăru lui agiută întru toate lucrurile câte începe să facă." Isus cuvântul adeverit, Sirah **dzise**: „Nu-l lua întru necredință oare derept ce lucru." **Și iarăș:** „Cine va grăi derept nu se va munci, iară cine grăiaște menciuni, mare trudă are." Caton **dzise**:„Un lucru ce-ț făgăduiaște un om nu făgădui tu altuia ce tu încă n-ai luat." Styi Avgustin **zisă**: „De multe ori iaste glasul nărodului ca glasul prorociei"* (*Floarea Darurilor*, în CLRV: 138).

4. Considerații finale

4.1. Analiza efectuată în paginile precedente pune în evidenţă faptul că, în limba veche, sunt utilizate principalele forme cunoscute de relatare a vorbirii cuiva (DR): *vorbirea directă* (VD) și *vorbirea indirectă* (VI). Față de limba actuală, în care diversele modalități mixte (SIL și VDL) sunt bine delimitate, textele vechi prezintă *forme incipiente* ale acestora.

4.2. De asemenea, apar diferențe datorate: (i) constrângerilor semantico-pragmatice, impuse de *tipul de text*, care încadrează ocurența de discurs raportat (v. *strategiile comunicative* utilizate în respectivele texte); (ii) compoziției segmentului introductiv al discursului raportat (vezi tipurile de *elemente dicendi* și regimul lor); (iii) dublei exprimări a verbelor dicendi (vezi *forme tautologice ale verbelor dicendi*); (iv) poziției elementului de declarație în cadrul enunțului introductiv al discursului raportat (vezi preferința pentru *antepunerea elementului dicendi* în limba veche).

4.3. În raport cu tiparele retorice specifice diferitelor texte, variază și numărul de ocurențe și structura sintactică a vorbirii directe din respectivele documente. Vorbirea directă este identificată în: *scrieri religioase* (*de lectură* și *cult*), în *textele laice originale literare* (v. cărțile populare), care inserează, foarte frecvent, vorbire directă, apropiindu-se, prin structura respectivelor inserții, de vorbirea populară (cu repetarea alternativă, foarte frecventă, a formei introductive canonice *(a) zice*).

Textele neliterare (v. DÎ), conţinând comunicări din sfera relaţiilor economice, juridice, diplomatice, se caracterizează prin ton neutru, impersonal, și nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct; formele de redare a vorbirii cuiva se prezintă ca procedee din *categoria genericităţii, a pasivului* şi *a impersonalului.*

4.4. Din inventarul de elemente introductive ale vorbirii directe, cunoscute pentru limba română, textele vechi selecționează un număr relativ redus de elemente: (i) formula introductivă dominantă, este cea prototipică, concretizată, în esență, prin verbele dicendi *a zice*, cu varianta veche și dialectală *a grăi,* foarte frecvent dublate de *forme tautologice*, menite să nuanțeze poziția locutorului în raport cu faptele relatate, specificând natura discursului; (ii) numărul formelor verbale introductive, care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunțului citat, sunt rare.

4.5. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o sintaxă a elementelor introductive a vorbirii directe mult mai complexă, bazată pe variația componentelor și pe aglomerarea lor în context, în poziții de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă*. După cum este firec, în textele în discuție, care au un puternic caracter informativ, sunt înregistrate numeroase *evidențiale citaționale*, precum și *conectori transfrastici* cu funcţia de *structurare a interacţiunii* (v. *că, și, și iară*, în construcții eliptice).

BDD-V2352 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)

SURSE

CLRV = Al. Mareş (ed. coord.), 1994, *Crestomaţia limbii române vechi,* I, Bucureşti, Editura Academiei Române.

CC_2 = Diaconul Coresi, popa Iane, popa Mihai, *Evanghelia cu învăţătură* [1581], Braşov, publicată de Sextil Puşcariu, Alexie Procopovici, 1914, Bucureşti, Socec.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, 1979, introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei.

BIBLIOGRAFIE

Authier-Revuz, Jacqueline, 1982, „Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours", *Documentation et recherche en linguistique allemande contemporaine, Vincenens*, nr. 27, p. 91–151.

Authier-Revuz, Jacqueline, 1995, *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réfléxives et non coïncidences du dire*, tomes I-II, Collection « Sciences du langage », Paris, Larousse.

DŞL = Bidu-Vrănceanu *et al*., 1997, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Gheție, Ion, Alexandru Mareș, 2001, *De când se scrie românește?*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 2002/1999, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Colin.

Moisuc, Ilie, 2009, „Acatistul – structuri stilistico-poetice. Rugăciunea și întâlnirea în interval", în *Conferinţa Naţională „Text şi discurs religios..."*, www.cntdr.ro/volumul1.

Pernot, Caroline, 2007, *Die Rededarstellung im Deutschen und im Französischen: eine kontrastive und übersetzungswissenschaftliche Untersuchung*, Thèse en cotutelle présentée en vue de l'obtention du Doctorat en Etudes Germaniques (arrêté du 7 août 2006).

Rabatel, Alain, 2004, „L'effacement énonciatif dans les discours rapportés et ses effets pragmatiques", *Langages*, 156, 3–17.

Stoian, Ion M., 1994, *Dicţionar religios*, Bucureşti, Editura Garamond, http://dexonline.ro/surse.

DIRECT SPEECH IN ROMANIAN TEXTS FROM THE 16TH CENTURY

(*Abstract*)

The paper aims at identifying *the grammatical indices* of the *reported speech* (RS) called *direct speech* (DS), a discourse which reveals similar pragmatic features to those assigned to the utterances belonging to the real dialogue (to the direct discourse, DD), in 16th century Romanian texts. The author examines the syntax of the direct discourse from the perspective of *enunciation*. The theoretical support is *discourse analysis* and *functional grammar*. Some aspects regarding the *syntactic relations* between the constitutive elements of various realizations of direct speech (DS) are identified in the analysed material. Specifically, the paper concentrates on the way in which the forms of DS are integrated into old Romanian texts of different types: the relation between the quoting statement and the limits (lexical/graphic boundaries) of these components of DS placed in relation to general syntax of the statement (the position of the introductory element) and the internal syntax of the quoting statement (word order SV/VS).

BDD-V2352 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:04:36 UTC)